

Van onder tot boven gevuld met naarstig bijeen gegaarde curiositeiten en andere wetenswaardige zaken overzag hij al deze schatten met een gemak, dat slechts de ware liefde voor zoveel schoons en goeds kan verlenen. Maar hij was allesbehalve de vrek, die niet scheiden kan. Als zich maar even een kans voordeed werden zijn vrienden verrast met een uitdeling van kleinere of grotere geschenken uit deze overvloed, waarvan hij wist dat zij hun welkom zouden zijn. Deze gulheid was mede één der innemende zijden van dit vriendelijke karakter.

Men zou wellicht denken, dat zulk een lang leven, waarin zoveel dierbare wensen werden vervuld en zoveel goeds verricht, een volmaakt geluk moest brengen. Echter bleven ook Van der Pot moeilijkheden en teleurstellingen niet bespaard. Wellicht moet hij nog het meest bewonderd worden voor de positieve wijze, waarop hij zich tegen menige tegenslag te weer stelde. Zijn houding tegenover 's levens tegenheden was aldus in overeenstemming met zijn blijmoedig geloofsleven, dat eens te meer ervan getuigde, dat de nood niet groter mag zijn dan de helper. Vrij van elke zelfzucht, gedreven door een niet aflatende behoefte iets te betekenen voor anderen, was hij in goede en kwade dagen een evenwichtig mens, een voorbeeld voor de velen, die het voorrecht hadden getuigen te zijn van de vervulling zijner levensdagen.

WILLEM ADRIAAN WAGENER,
14 oktober 1901 – 7 november 1968

DOOR B. STROMAN

Toen de geboren Rotterdammer W. A. Wagener op 1 december 1923 zijn journalistieke loopbaan pas goed begon bij het Rotterdamsch Nieuwsblad, had hij al een gevarieerde opleiding achter de rug. Zijn eindexamen-H.B.S. had hij in 1920 op de vijfjarige aan de 's Gravendijkwal in zijn geboortestad gehaald en hij hield er een duurzame liefde voor die school aan over, getuige het gedenkboek *Een eeuw binnen met de bel*, evenals een standvastige bewondering voor zijn leermeester J. J. Griss. Zijn talent voor de beeldende kunst wilde hij vormen aan de Academie van Beeldende Kunsten in Den Haag (1921); zijn wetenschappelijke aspiraties zocht hij

daarna te bevredigen met een studie in de medicijnen aan de Rijksuniversiteit te Leiden (1922), maar de bedding voor zijn wezenlijk kunnen vond hij in de Gelderse hoofdstad. Aan de Nieuwe Arnhemse Courant heeft hij een jaar gewerkt onder leiding van de toen nog nonconformistische dichter en animator Jan Greshoff en de sombere, cosmisch beeldende poëet en onstuimig reagerende mens Albert Besnard. De invloed van deze beide omwoelende wroeters is Wagener bijgebleven. Deze beide uitersten, die elkaar zo sterk raakten, hebben als het ware een rustpunt teweeggebracht in de journalist, romancier en criticus Wim Wagener.

Toen hij in 1923 als jong rechtbankverslaggever bij het Rotterdamsch Nieuwsblad begon, had Wagener al een verleden achter zich. Een verleden, dat een hechte basis vormde, die hem zou brengen tot de gezaghebbende, veelzijdige criticus, die hij is geworden toen hij de romancier, toneelschrijver en voordrachtskunstenaar Henri Dekking aan zijn krant opvolgde als toneelcriticus.

Er was iets afwerends aan de figuur Wagener, beter gezegd wellicht, iets ontoegankelijk. Voor wie hem niet kenden leek hij een zwaartillend man, iemand die traag reageerde, al kon toch ook weer niet worden beweerd, dat het esprit d'escalier hem dwars zat. Hij was een zwijger, die de indruk vestigde een wroeter te zijn, terwijl het in wezen kennelijk zo was, dat hij voortdurend intens luisterde. En dan liet hij zich niet afleiden door bijzaken. Een kat uit de boom kijker was hij allerminst, want nooit hield Wagener zich stil om opportunistisch het voor hem goede moment af te wachten. Hij kon tijdens een lange tijd zwijgend aangehoorde discussie of een wat warrige gedachtenwisseling plotseling fel reageren met een nauwelijks ingehouden drift. Hij vermeed het overtollige en veel van het spectaculaire tumult in de gezellig geheten dagelijkse omgang ondervond hij als overbodige ballast. In intieme kring kon deze vaak verbeterde lijkende mens loskomen, dan werd de in zijn literair werk dikwijls grimmige, bijkans cynische humor tot een losse, onbekommerde vrolijkheid. Want deze ogenschijnlijk sombere mens, kon lachen als een kind om speelse geestigheden, om zotte situaties, die hij met zijn scherp waarnemingsvermogen menigmaal eerder zag dan een ander. In de beschutting van wie hem het naast waren – gezin, vrienden en gelijkgerichte collega's – ontspande deze moeilijk tot spreken komende, naar binnen gerichte mens zich en bleek hij een gevat causeur, een uiterst slagvaardig

gesprekspartner te zijn. Dan kon hij kinderlijk blij zijn, met een ongeremde geestdrift spreken over de dingen, die zijn intense belangstelling hadden. De laatste jaren was dat vooral de archaeologie, toen hij in 1966 aan de Rijksuniversiteit te Leiden de studie in de prehistorische archaeologie was gaan volgen. Zijn vondsten – tijdens vacaties gretig verzameld – koesterde hij en wie naar hem wilde luisteren kon ervaren, dat er een wereld van menselijke historie openging, zo goed als een wereld van verbeelding in de geest van een schrijver. Want schrijver was Wagener wel in de eerste plaats: een auteur, die zijn levenspatroon in literaire beelden wilde vangen. En als zodanig een mens, die de strijd aan dorst tussen droom en daad, verbeelding en werkelijkheid. Als criticus mat hij hetgeen hem ter beoordeling kwam, subjectief maar met normen, die een objectieve benadering allerminst uitsloten. Hetgeen hij als criticus heeft verricht en kennelijk nagestreefd, was het verslag van een ontmoeting van de lezer, de toeschouwer met een kunstwerk. Dan kristalliseerde zich uit die hoogst subjectieve beschouwijngwijze voor de lezer een oordeel, dat inzicht gaf over het besprokene, zowel als over de bespreker. Op die wijze ontstond er een vorm van kritiek, die Thomas Mann eens creatieve kritiek heeft genoemd naar aanleiding van de critische arbeid van een andere Nederlander: Menno ter Braak. Niet, dat er enige overeenkomst zou zijn tussen Ter Braak en Wagener, al zou men hen beiden een cerebrale aanpak kunnen toeschrijven, evenals een schuchterheid, een teruggetrokkenheid in de dagelijkse omgang. Evenzeer een strijdbaarheid, die beider waakzaamheid meebracht. Die militante waakzaamheid zal Wagener zeker te stade zijn gekomen bij zijn functie in de Rotterdamse Kunststichting waar hij vele jaren lid van is geweest.

Als literator, als romancier, heeft Wagener zijn werk afgeleverd, zonder zich van de wijs te laten brengen door meningen, die zijn werkstukken in de literaire kritiek of daarbuiten opriepen. Die meningen waren geruchtmakend genoeg, controversieel, zoals dat past in ons land wanneer gebaande wegen brutaal worden verlaten. Want Wagener brak met het realisme van de knusse Hollandse werkelijkheid. Hij brak direct door naar de wereld, naar de bedreiging, die in het Verre Oosten verontrusting wekte. Toen hij in 1933 debuteerde met zijn omvangrijke roman *Sjanghai* hoefde de term 'veelbelovend' niet te vallen. Er lag een werkstuk klaar, dat in

zichzelf duidelijk de potentie van een nieuw auteur manifesteerde. Twee jaar later verscheen een even omvangrijk werk met het kanaalzwemmen als concentratiepunt voor velerlei menselijke reacties binnen deze romanconceptie: *3000 Meter in dood water*. Toen was de boot pas goed aan, want zoals dat tot onze vaderlandse geplogenheden behoort, brak het stormpje van fatsoen prompt los. Het geijkte vocabulair overviel de auteur: obscene, zedekwetsend, scabreus, pornografie. De beoordeling van de critici stichtte de gebruikelijke verwarring bij de lezers, voor zover die niet bij machte waren ook kritieken kritisch te lezen. In elk geval kon men niet met binnenlands vergelijkingsmateriaal aan het werk. Daarom werd Wagener bekogeld met namen uit de contemporaine wereldliteratuur. Dat was op zichzelf al een bewijs, dat die twee boeken de ruiten van het naar 'Europees niveau' strevende provincie-huis der Nederlandse letteren hadden ingegooid. Het begon tenminste even fris te waaien in de kamers van onze literaire herberg. Hoe dat ook zij, Wagener heeft ons met *Sjanghai* de eerste Nederlandse simultane roman naar de geest van Jules Romains geschonken. Als twee polen van waardering kunnen Ter Braak en Victor E. van Vriesland worden gesignaleerd. Ter Braak wierp Wagener onder anderen D. H. Lawrence (vooral naar aanleiding van *3000 Meter in dood water*) en André Malraux (diens *La condition humaine* in vergelijking met *Sjanghai*) voor de voeten om aan te tonen, dat er sprake was van meesterlijk gedaan maakwerk waar het de in China spelende roman betrof. Van Vriesland constateerde, toen hij *Sjanghai* besprak, dat 'Wagener – de moed (heeft) gehad, voor onze letteren een nieuw gebied, en van geweldige betekenis, te betreden: den troostelozen chaos, de culturele instorting der hedendaagse wereld, internationaal economisch, militair en politiek gezien'. In zijn bespreking van de in 1935 in schrift 6 van jaargang 12 van *De Vrije Bladen* verschenen novelle *Voorlopige balans* schreef deze voor stijlvormen zo uiterst gevoelige criticus: 'men zou eigenlijk vooral in termen der muziek over dit proza willen schrijven.' Wagener, die zich van de namenkanonnades waarmee hij werd overdonderd even weinig zal hebben aangetrokken als van de altijd weer aangedragen vergelijking met de filmtechniek (het was nu eenmaal de tijd van de Filmliga,) schreef vijftien jaar na zijn debuut laconiek in een essay over *Filmjournaal en literatuur* in het bijzonder nummer van *Critisch Bulletin: Beeld en*

Verbeelding, Winter 1948, dat het flitsende karakter van *Sjanghai* 'overigens, behalve van de dynamische ontwikkeling van het tijdperk tussen 1930 en 1940, meer vrucht (is geweest) van belangstelling voor de techniek van Laurence Sterne ('Tristram Shandy' – 1759/1762) – dan van aanschouwing van filmjournaals'. Ook ontmoet men daar de onthulling, dat zijn simultaneïsme berust op overdenking van de muzikale contrapuntiek; dat *Sjanghai* werd geschreven onder herhaald aanhoren van de 2de Suite in B van Bach. Een onthulling, die Wagener heeft herhaald in zijn openingsrede voor de tentoonstelling 'Vijftig jaren kunstzinnig leven te Rotterdam 1898–1948.' (Rotterdamsch Jaarboekje 1949.)

Zelf heeft Wagener zijn literaire arbeid gezien als een doorlopend streven naar functionaliteit, welk streven en vermogen zich voortzette in zijn aan de historie en geaardheid van zijn geboortestad gewijde boeken uit de laatste jaren. Dat hij zijn werk kritisch woog moge blijken uit het feit, dat hij romans, die luchtig, zij het toch niet te licht bevonden werden, onder pseudoniemen publiceerde. De schrijver Wagener, die gegrepen was door de dramatische kunst, als regisseur van opera's bij het voor-oorlogse Nederlandsche Opera Ensemble, en als criticus, heeft toneelstukken geschreven, die voor een deel door beroeps- en amateurgezelschappen (ook onder zijn leiding) zijn gespeeld. Meer dan in zijn verhalend werk, *Voorlopige balans* uitgezonderd, blijkt uit zijn toneelstukken zijn onwrikbare verbondenheid met Rotterdam. Wagener was op ende op Rotterdammer, hij heeft idealistisch gedroomd van een Rotterdamse literaire school omtrent de jaren twintig. Na de tweede Wereldoorlog heeft hij met Anna Blaman met geestdrift het initiatief genomen tot de oprichting van de Kring van Rotterdamse Auteurs (29 oktober 1951).

Met ongeschokt vertrouwen, ondanks menige teleurstelling, is hij blijven hopen, dat zijn materialistische, zwoegende stad een klimaat zou kunnen scheppen voor kunstzinnig leven. De criticus Wagener is standvastig, hardnekkig op de bres blijven staan aan de Maas en de Nieuwe Waterweg. Hij volgde elke kunstzinnige manifestatie met argus-ogen en het is weer kenmerkend voor de dynamiek en de daaruit voortvloeiende veelzijdigheid van deze schijnbaar niet in beweging te krijgen figuur, dat zijn waarde als criticus erkend werd door hem de Pierre Bayle-prijs toe te kennen voor danskritiek. De betekenis van deze ruim begaafde mens, die ook

de teken- en de schilderkunst beoefende, heeft landelijk erkenning gevonden toen hem in 1962 de onderscheiding Ridder in de Orde van Oranje-Nassau werd verleend. Zijn gehele literaire oeuvre is in 1967 bekroond met de Anna Blaman-prijs.

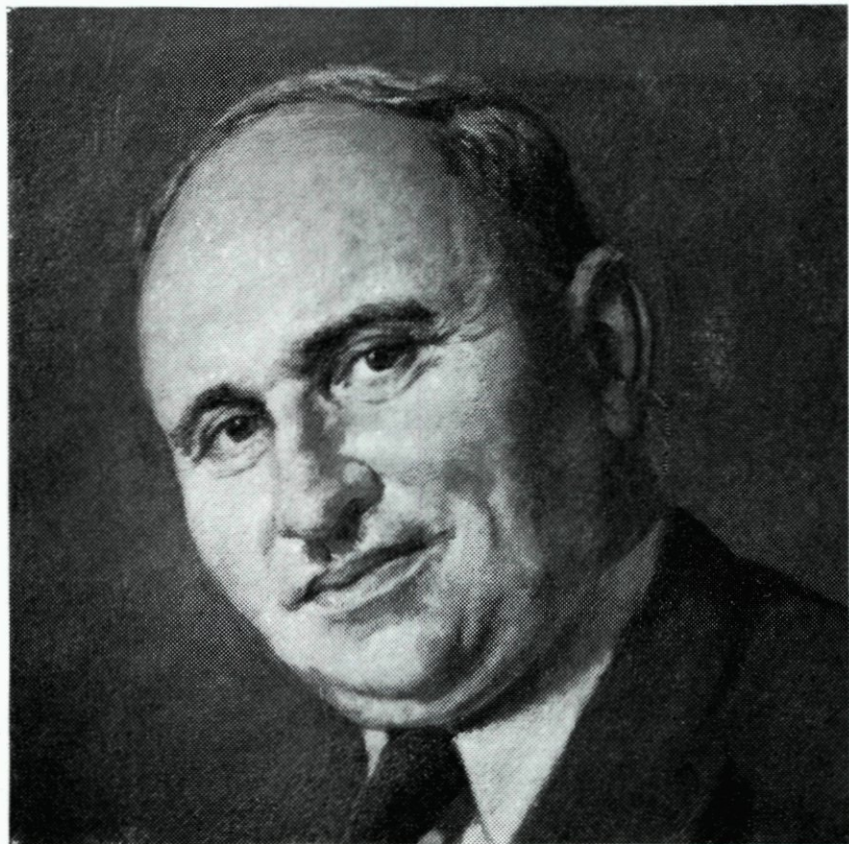
Rotterdam heeft een waarachtig Rotterdammer verloren; zijn vrienden een warmvoelend, altijd tot hulp bereid mens, zijn stadgenoten een oprecht stuk cultureel geweten.

BIBLIOGRAFIE

- Sjanghai, roman, 1933.
3000 Meter in dood water, roman, 1935.
Voorlopige balans, novelle, 1935.
Het hart van Rotterdam, spel in revue-trant (in samenwerking met A. Koolhaas, B. Stroman, A. van Waasdijk en G. Zalsman), 1940.
Bulgersteyn, novelle (in de bundel Stukgoed), 1941.
Bethlehem, kerstspel, 1944.
Verkort front, gedichtenbundel onder het pseudoniem Willem van Schie-land, Astra Nigra Reeks, 1944.
Berijmd verzet, titelsonnet van bundel verzetspoëzie, 1944 en 1945.
Floris, der keeren God, onder het pseudoniem Willem van Breevoort, 1945.
Gods molens, verzetsdrama in verzen, 1945.
Het gebeurde in een klein stadje, toneelstuk, 1947.
Schoolstrijd, toneelstuk (met G. Zalsman), 1948.
Na de storm, toneelstuk, 1948.
Wij bouwen, stadionspel, 1949.
Het paradijs hoeft niet zo groot te zijn, toneelstuk, 1950.
Cheerio, roman, 1951.
Handeling uit handelingen, toneelstuk bij herdenking van honderdjarig bestaan Gemeentewet, 1951.
De eerste eeuw, feestspel ter gelegenheid van honderd jaar Academie van Beeldende Kunsten Rotterdam, 1951.
De rivierendokter, een spel over het leven van ir. Pieter Caland, 1952 (ook tot radiohoorspel bewerkt).
Fluwelen wimpers, novelle, 1954 (ook tot radiohoorspel bewerkt).
Bevrijdingsoptocht, scenario, 1955.
Poort open!, wagenspel, 1955.
Rotterdam onherroepelijk, 1963.
Een eeuw binnen met de bel, de geschiedenis van de eerste HBS met vijfjarige cursus te Rotterdam, 1965.
Groeten uit Rotterdam, prentbriefkaarten uit een voltooid verleden tijd, 1966.
Leer mij ze kennen. . . de Rotterdammers, 1967.
Muziek aan de Maas, van rietfluitje tot R.Ph.O., 1968.

51. W. H. de Monchy

52. dr. M. J. Pattist.

53. J. E. van der Pot

54. W. A. Wagener

Vijftig jaren kunstzinnig leven te Rotterdam 1898-1948, rede t.g.v. de opening van de gelijknamige tentoonstelling op 26 aug. 1948, opgenomen in Rotterdamsch Jaarboekje 1949.
Hoe Paul Rijkens Willem Royaards te paard hielp, voordracht op 24 november 1966 voor het Historisch Genootschap Roterodamum, opgenomen in Rotterdams Jaarboekje 1967.
Toneel toentertijd, inleiding tot het blijspel 'Koopman in oudheden' van Rosier Faassen, 1967.